

HERMENEVS

8^e JAARGANG, AFL. 5 — 15 JANUARI 1936

Q. Horatius Flaccus

(8 Dec. 65 v. Chr. — 27 Nov. 8 v. Chr.)

EEN WOORD TER INLEIDING

Sapere aule, Epist. 1.2.40.

Voor velen is de Latijnse letterkunde een verzameling prozaschrijvers en dichters van meer of minder betekenis, wier geschriften zij als historische bronnen, in sommige gevallen ook als kunstwerken belangwekkend vinden en bestuderen; voor mij zijn verscheidene Latijnse schrijvers nog iets anders: het zijn goede vrienden, die mij op mijn levensweg vergezellen, die ik, behalve om hun humor en literaire schoonheid, om hun karakter of levenswijsheid bewonder, en die mij in tijden van voor- en tegenspoed een bron waren en zijn van geestelijk genot of troost. Tot die goede vrienden reken ik ook Horatius, ja, ik beschouw hem als een mijner allerbeste vrienden, niet slechts uit de Latijnse literatuur, maar uit de wereldletterkunde, voor zover mij die bekend is. Ik zal daarom in dit inleidend woord tot de lezers van „Hermeneus” spreken niet als philoloog en literator, maar zoals men over een goeden vriend spreekt, zonder geleerdheid of diepzinnige psychologische beschouwingen. In de rede,¹ die ik in Mei van dit jaar bij de Horatiusherdenking in de Aula der Groningse Universiteit heb gehouden, tekende ik reeds, voor zover dat bij een spreektijd van veertig minuten mogelijk was, een beeld van mijn vriend als dichter en levenskunstenaar, waaraan ik ook enige biographische mededelingen toevoegde. Op deze plaats zal ik de enkele bladzijden, die ik tot mijn beschikking heb, gebruiken om nog eens de vraag te beantwoorden: Wat is toch de reden, dat Horatius door de eeuwen heen zovele vrienden heeft gehad? ² Het antwoord is eenvoudig: omdat

---

¹ Horatius als dichter en levenskunstenaar, P. Noordhoff N. V. 1935, Groningen.

² Zie E. Stemplinger, Horaz im Urteil der Jahrhunderte, Leipzig 1921, p. 157 Horaz als Liebling, en G. Showerman, Horace and his Influence, New York, 1931, p. 104—126.

hij niet alleen een groot kunstenaar, maar vooral een prettig mens is, die, volkomen vrij van afgunst, zijn eigen tekortkomingen nergens verdoezelt, over een schat van praktische levenservaring beschikt, en niettegenstaande zijn grote dankbaarheid jegens zijn weldoener Maecenas nimmer zijn onafhankelijkheid verliest. Dit laatste toont ons de 7de Brief van het iste boek der Epistels, die Sellar¹ 'the gem of the whole collection' noemt. Ziehier 't begin:

„Niet langer dan vijf dagen — zo had ik je beloofd — zou ik op het land blijven en nu laat ik al de hele maand Sextilis² op mij wachten, zonder mij aan mijn belofte te houden. En toch, Maecenas, als je mij bestendig welzijn en gezondheid toewenst, dan zul je mij de toegevendheid, die je mij betoont als ik ziek ben, ook betonen, nu ik vrees ziek te worden, zolang als de eerste vijgen en de hitte de lijkbezorgers met een schare in het zwart geklede trawanten omgeeft, zolang iedere vader en ieder moedertje bezorgd is voor hun kinderen, en de ijver om vriendendiensten te bewijzen en de dagelijkse bezigheden op het forum menigeen koorts bezorgen en testamenten ontzegelen. En zelfs wanneer de winter sneeuw zal strooien op de Albaanse akkers, zal je dichter eerst nog eeAs naar de zeekust gaan, een beetje voor zijn gezondheid zorgen en tot zich zelf inkerend zich in zijn boeken verdiepen; daarna, met de komst der westenwinden en de eerste zwaluw, beste vriend, zal hij jou bezoeken, als je het goed vindt . . . maar als je verlangt, dat ik nooit van je zijde wijk, dan moet je mij mijn sterke longen, mijn weelderige zwarte haar, mijn heldere stem, mijn vrolijke lach van vroeger weer teruggeven.”

Horatius weigert positief terug te komen, en laat duidelijk doorschemeren, dat Maecenas, als hij hem zijn vrijheid niet laat behouden, zijn geschenken maar moet terugnemen. De inkleding van deze brief, die door een alleraardigste anecdote wordt besloten, is zó taktvol, zó vol eerbied en humor, dat Maecenas na lezing onmiddellijk ontwapend zal zijn geweest.

Er zijn talloze voorbeelden aan te halen, hoe onze dichter ook nu nog in moeilijke gevallen verstandige raad kan geven. En steeds is die raad in sierlijke vorm gegoten. Horatius is een voortreffelijk mensenkenner, hij ziet het belachelijke van zelfverheffing op grond

¹ *W. Y. Sellar*, *The Roman Poets of the Augustan Age, Horace and the Elegiac Poets*, Oxford, 1899, p. 92.

² = Augustus.

van positie, afkomst of rijkdom, en komt er openlijk en onomwonden voor uit, dat zijn vader slechts een vrijgelatene was. Zijn omgang met mannen als Maecenas en keizer Augustus heeft hem niet trots of „hautain” gemaakt. Als hij op fouten en gebreken of op dwaasheden wijst, doet hij dat niet als een zedenprediker noch met de heftigheid van een Juvenalis, maar hij zegt lachend de waarheid en doet alsof hij zelf ook niet vrij is van de verkeerdheden in kwestie. Men behoeft zijn Sermonen en Brieven maar te lezen, om te begrijpen, dat hij de kunst om onderhoudend en geestig te converseren als weinigen verstaan heeft. En wie is als Horatius in staat om de gezellige sfeer van de vriendenkring aan den lezer te doen gevoelen? Reeds in zijn Sermones blijkt zijn gave, een prozaisch onderwerp zó te behandelen, dat de lezer zich in een bepaalde sfeer verplaatst voelt, een sfeer van behagelijkheid, waarin doodgewone dingen door die gelukkige woordenkeus, waarvan Horatius reeds op jeugdige leeftijd het geheim bezat, onze fantasie gaan boeien. De tweede Sermo van het tweede boek der Sermones bevat de lof der matigheid tijdens de maaltijd, een droog en alledaags onderwerp, maar let eens op, hoe Horatius dit inkleedt en uitwerkt! Hij laat een eenvoudig landman spreken, in vroeger jaren een kleinen grondbezitter, die nu zijn akkertje nog slechts als pachter bebouwt, maar even gelukkig en tevreden is als voorheen. Deze causerie begint dan zo:

„Wat een kostelijk goed een eenvoudig leven is, beste vrienden, (dit zijn niet mijn eigen woorden, maar voorschriften van den landman Ofellus, een ongeschoolden wijsgeer met een alledaags verstand) leert dat van mij, niet temidden van blinkende tafels en schotels, waarbij het oog verblind wordt door een dwaze pracht en de geest dooi valse schijn geboeid zich tegen het betere verzet, maar bespreekt de zaak hier met mij, vóór wij aan tafel gaan.

Waarom?

Dat zal ik jullie zeggen, zo goed ik kan. Iedere omgekochte rechter onderzoekt de waarheid slecht. Als je op de hazenjacht geweest bent, of je voelt je moe van het rijden op een nog niet ingereden paard, of (ingeval de Romeinse sport je te veel afmat, omdat je gewend bent aan het verwijfde spel der Grieken) als de vlugge bal je in beweging zet, waarbij het elan je gemakkelijk alle inspanning doet vergeten, of als de discus je bezig houdt (tref de wijkende lucht maar gestadig met je discus), wanneer dan tenslotte de inspanning je kieskeurigheid verdreven heeft, probeer dan eens,

als je kunt — trots honger en dorst — eenvoudige spijzen te ver-smaden, neem je eens voor niets anders te drinken dan Falernerwijn, waarin Hymettische honing is opgelost!”

Ik heb met opzet een enkel voorbeeld aan de Epistels en de Sermonen ontleend, omdat ik weet, dat zij minder gelezen worden dan de Oden, wier taalmuziek en gebeeldhouwde schoonheid — niet het minst dank zij de vertalingen van Dr. Rutgers van der Loeff — in ons land gelukkig weer beter gevoeld en meer gewaardeerd wordt dan in de achter ons liggende vijftig jaren, toen de invloed van Peerlkamps hypercritiek nog nawerkte. Niet minder schoon dan de Oden zijn de Epistels, die tot het allerfijnste behoren, dat de Latijnse letterkunde haar bewonderaars kan bieden. De vorm, waarin Horatius in deze brieven vol humor en rijpe levenswijsheid over alle mogelijke onderwerpen kevelt, is zó volmaakt, dat alleen een kenner de grote kunst bespeurt, waarmee zij zijn gebouwd.

Maar is de inhoud ook belangrijk? Ik heb een geleerd theoloog eens horen zegden: „Horatius is een gekroonde middelmatigheid”. Hij vergat daarbij, dat men Horatius in de eerste plaats als taal-kunstenaar, als dichter moet beoordelen, en hem niet moet lezen om nieuwe en oorspronkelijke wijsgerige gedachten uit zijn werken op te delven. Zijn levenslessen komen in hoofdzaak neer op de volgende raadgevingen:

Beheers uw hartstochten, beheers u in geluk en ongeluk.

Tob niet over de toekomst.

Geniet het ogenblik, geniet van hetgeen ge bezit.

Wees tevreden en verlang niet naar meer.

Wees ontvankelijk voor de schoonheid der natuur, voor vriend-schap en liefde.

Men vindt deze moraal laag bij de grond en zonder idealen. De Franse geleerde Edmond Courbaud¹ antwoordt hierop het volgende: „Est-il vrai que (cette morale) soit sans noblesse? Le mépris de l'argent, des honneurs, du pouvoir, des vaines agitations et des vains désirs, de tout ce qui éblouit l'esprit et trouble le coeur des hommes, n'est point d'une ame basse. Et peut- on dire aussi qu'elle soit sans vigueur? Que d'efforts n'exige pas la lutte contre notre nature, toujours portee à recevoir des choses une impression trop vive. Que d'efforts pour arriver a se posséder soi-même! Elle fait

¹ Horace, Sa vie et sa pensee a l'époque des Epitres, Paris, 1914, p. 341.

donc encore appel à l'énergie et n'est point seulement un pale soleil d'hiver sans chaleur".

Maar zal deze levenskunst ooit leiden tot grote daden? Maakt zij helden of „Übermensen"? Horatius geeft levensregels voor den gemiddelden mens, en tot deze groep behoren de meesten. Hij richt zich tot hen, die slechts weinig bezitten, en ook dezen vormen de meerderheid. Hij waarschuwt tegen afgunst en leert ons tevreden en gelukkig zijn met hetgeen het lot ons gaf. Is deze levenskunst nu verouderd of overbodig? Misschien hebben wij er in onze dagen nog meer behoefte aan dan in tijden van voorspoed en welvaart.

Groningen.

P. J. ENK.

Horatius ipsissimus

quod petis, hic est,

est Ulubris, animus si te non deficit aequos (Epist. I, II, 29).

Horatius „zelf"? Horatius op zijn best, op zijn sterkst, pakkend en blijvend, aan zijn eigen geestelijk adres, zullen wij hem niet eigenlijk thuis vinden, indien wij aankloppen bij zijn voorstellingen van *aequus animus*, van „te-vreden-heid", van „met zichzelf in vrede" leven? Als het daar op aankomt, ontvangt hij woorden, waarvan het bijzondere onmiddellijk en iedereen en altijd pakt: *me constare mihi scis*, antwoordt hij den villicus (Epist. I, 14, 16), zoals hij het ook eist van den op de planken levende, van de creatie van den „ποιητής": *sibi constet* (A. P. 127).

Horatius „zelf" blijft, ook later, de zoon van het land en de vrede van het land, het land van zijn geboorte, Apulië, blijft hem, den zoon van Venusia, uitgangspunt en eindpunt, rustplaats, doch ook plek, waar het geestelijk evenwicht, *animus aequus*, elders resultaat van strijd — *aequam memento rebus in arduis servare mentem* (C. II 3, 1) — vanzelf zich weer stelt. Als hij op zijn leven terugblijkt „waar makend, wat hij van de hoogten gezien heeft" in die Ode, die naast Carm. III, 1—6 en 30, zijn hoogste greep bevat, het Pindarus-Ued (C. IV, 2),¹ is hij weer en nog altijd de kleine bij, bedrijvig ho-

¹ Hierover vindt men veel uitnemends in: E. Fraenkel, Das Pindargedicht des Horaz (Sitz. Ber. d. Heidelberger Akad. 1933, II).

nig purend uit velerlei geurige bloemen, maar in . . . . Apulië: *ego apis Matinae more modoque . . . . operosa parvus carmina fingo* (v. 27 sqq.)!

En dan: zou het waarlijk toeval zijn, dat Hartman, ten onzent de onbezweken kampioen van Horatius, zijn rondborstige Confessie de titel gaf van die Epode, waarin de dichter zozeer verbonden blijkt aan de *vita rustica*, van zijn μαχαρισμός op hen, die „nog terug kunnen keren naar dat land” — *o rus, quando ego te aspiciam!* (Sat. II 6, 60) — „*Beatus Ille, qui procul negotiis ut prisca gens mortalium, paterna rura bobus exercet suis*”?

Met volle handen strooit Horatius hier de rijke gaven uit van zijn „zelfverzekerdheid”: de vrede van het land en de vrede met zich zelf, het tevreden zijn, het zijn de klanken, waarin zijn instrument zich het meest onbekommerd uitzingt, waaruit men de minste bijgeluiden behoeft weg te horen.

En wanneer hij den Parnassus beklimt — in die ogenblikken, waarin hij zich door de Muze begenadigd weet: „*totum muneris hoc tui'st, quod monstror digito praetereuntium Romanae fidicen lyrae; quod spiro et placeo, si placeo, tuum'st*” (C. IV, 3, 21) — dan ligt zijn Muzenberg in Apulië en heet Monte Mattina, vandaar gaat de tocht omhoog! *Vester, Camenae, vester in ardnos tollor Sabinos* (C. III, 4,21), dàar ontvangt hij de Muzenwijding — immers dat beschrijft de vierde der Odae Romanae (v. 9) — „*Vulture in Apulo*”.

Ook elders liggen nog gegevens, die ons van den echten Horatius kunnen verzekeren. Want opnieuw, klinkt het niet zuiver en ongezoekt, wanneer de dichter in de vorm van fabel of parabel de sappige boerenwijsheid en de laudes vitae rusticae in simpelste taal en met diepe nagalm weet te bewoorden? Naast den stedeling, te zeer ontaard om nog te kunnen terugkeren van „*Beatus Ille*”, het tot mislukking gedoemde experiment, staan de beide andere, evenmin geslaagde proefnemingen: het kostelijk verhaal van den *mus rusticus*, die stadsmuis worden wil (Sat. II 6, 77, sqq.) — wie hier Horatius gelooft, als hij van *aniles ex re fabellas* gewaagt, kent hem slecht! — en tenslotte de moraal belichaamd in Volteius Mena, den „kleinen” man (Epist. I, 7, 44, 55 sqq.) gelukkig in de stad, diep rampzalig, als keuterboertje op het land verplaatst. Is niet Horatius zelf de *mus rusticus* of *ridiculus* waarvan de bergen van Apulië zwanger gingen (A. P. 139), hij die het meest eigene daarom juist in de voorn van een dierenfabel geeft?

Men leze en herleze de drie verhalen voor zich zelf en brenge ze in innig verband met elkaar: eerst dan komen tal van fijne trekjes uit, doch vooral het precieuzе onderling verschil in stijl; maar, het allermeeft kostbaar, de tussen deze drie bestaande overeenstemming, deze eenheid van stemming treft dan eerst den gevoeligen lezer: het „volkstümliche”, de geslaagde nabootsing van kernachtige, korte boerenlevenswijsheid, het rijke gebruik van populaire klankmiddelen: assonantie en beginnend rijm (Sat. II 6, 80 sq. enz.) kortom de tonaliteit: kleur en geur, onmiskenbaar aanwezig, onherkenbaar als het op definitie en bewijs aankomt!

Het ware verleidelijk de schijnbare, o zo kunstige ongekunsteldheid bijv. van „Beatus Ille” hier eens in bijzonderheden aan te wijzen. Maar voor dit ogenblik wil ik met een andere proef volstaan, waartoe ik thans ook den lezer in staat mag stellen.

In een Middeleeuwse dichtbundel, thans in Cambridge in hs. aanwezig, waarin grotendeels Duitse en Franse liederen in Latijns gewaad verzameld zijn, de zgn. *Carmina Cantabrigiensia*¹ komt een kostelijk verhaal voor, dat mij altijd onweerstaanbaar in gedachte naar Horatius terug laat keren. Waar ligt dit aan? Niet uitsluitend of in de eerste plaats aan de maat, die rhythmisch, dus volgens het woordaccent, niet meer metrisch dus volgens de quantiteit — overeenkomt met de even verzen van Horatius' *Beatus ille*. Neen, hier is iets diepers aanwezig: overeenkomst van stijl en tonaliteit. O, men zegge niet, dat hier Horatius is nagevolgd en men verwijze voor deze geleerde bewering niet naar het feit, dat juist in diezelfde bundel het lied in ionici (C. III 12), tot *Neobule* gericht, in zijn geheel is opgenomen! Neen, men oordele zelf om zich te overtuigen, dat hier dezelfde stemming, hetzelfde diapason te beluisteren valt, bij Horatius, bij den Middeleeuwer en ... bij den modernen dichter, Paul von Winterfeld², die toon en stijl: — we denken aan Wilhelm Busch! — zo wonderwel in den laatste heeft getroffen.

In vitis patrum veterum
Quiddam legi ridiculum,
Exemplo tamen habile;
Quod vobis dico rithmice.

¹ *Carmina Cantabrigiensia* ed. K. Strecker (= Mon. Germ. Hist.) 1926 p. 97; Harrington, *Mediaeval Latin* p. 272.

² P. von Winterfeld, *Deutsche Dichter des lateinischen Mittelalters* 2 1917, p. 211 en 430 vlg.

Iohannes abba, parvulus
Statura non virtutibus,
Ita maiori socio
Quicum erat in héremo:

„Volo“, dicebat, „vivere
Secure sicut angelus
Nec veste nec cibo frui,
Qui laboretur manibus“.

Respondit frater: „Moneo,
Ne sis incepti properus,
Frater, quod tibi postmodum
Sit non c(o)episse satius“.

At ille: „Qui non dimicat.
Non cadit neque superat.“
Ait, et nudus héremum
Inferiorem penetrat.

Septem dies gramineo
Vix ibi durat pabulo;
Octava fames imperat,
Ut ad sodalem redeat.

Qui sero, clausa ianua,
Tutus sedet in cellula,
Cum minor voce debili
Appellat: „Frater, aperi;

Iohannes opis indigus
Notis assistit foribus;
Nec spernat tua pietas
Quem redigit necessitas.“

Respondit ille deintus:
„Iohannes, factus angelus,
Miratur celi cardines;
Ultra non curat homines“.

Foris Iohannes excubat
Malamque noctem tolerat,
Et preter voluntariam
Hanc agit penitentiam.

Facto mane recipitur
Satisque verbis uritur;
Sed intentus ad crustula
Pert patienter omnia.

Es war einmal ein Mönch Johann
Der hoher Tugend Ruhm gewann,
Ob zwar er klein nur von Gestalt;
Der lebt' selbzweit im wüsten Wald.

Er sprach: „Den lieben Englein gleich
Will leben ich im Himmelreich,
Nicht Speise kennen noch Gewand,
So zubereitet Menschenhand*“.

Der ältre sprach, und meint es gut:
„Mein Bruder, sei auf deiner Hut.
Nur nicht zu jach: es wird dir Leid,
Was du beginnst, in kurzer Zeit“.

Darauf Johann: „Nein, ohne Krieg
Gibt's Niederlage nicht noch Sieg!“
Und weiter weg zum wüsten Ort
Zieht nackt und blass er mutig fort. —

Acht Tage hält er just es aus:
Des Feldes Gras ist karger Schmaus;
Der Hunger wandelt seinen Sinn:
So macht er kehrt, nach Hause hin.

Dort sass sein Freund in guter Ruh
Am warmen Herd, die Türe zu.
Da klopft es leis: „Mach auf die Tür
Mach auf, mein Bruder, komm herfür:

Ich bin's, Johann, der draussen steht,
Der hungrend hier um Einlass fleht.
erbarm dich mein und meiner Qual;
Ich muss zurück, hab keine Wahl“.

Doch der von innen: „Nimmermehr!
Johann ward wie der Engel Heer;
Zum Himmel schaut verzückt sein Blick,
Der schaut nach uns nicht mehr zurück.

Johann mit Zähneklappern wacht
Auf kalter Brde drauss die Nacht;
Zu dem, was er sich auferlegt,
Er nun die andre Busse trägt. —

Der Morgen graut. Er darf hinein;
Geduldig trägt er jede Pein,
Bei trockenem Brote stillbeglückt,
Kein Scheltwort rührt ihn, wie entrückt.

Refocillatus Domino
Grates agit et socio;
Dehinc rastellum brachiis
Temptat movere languidis.

Nun ist er satt, und frisch und frank
Sagt Gott er und dem Bruder Dank;
Zur Hacke greift der müde Mann
Und grabt und schafft so gut er kann.

Castigatus angustia
De levitate nimia,
Cum angelus non potuit,
Vir bonus esse didicit.

Nach solcher Not für alte Zeit
War seines Hochmuts er befreit;
Er ward, zum Engel halt zu schwach,
Ein braver Mensch so nach und nach.

Leiden.

F. MULLER Jzn.

Het monument van Horatius

Al stellen sommigen de brieven hooger, zijn wijdst verspreiden en diepst gewortelden roem heeft Horatius verwacht en verworven door de oden, niet van het vierde boek, dat hij met onverholen tegenzin gepubliceerd heeft, maar van de drie eerste boeken, in 23 voor Chr. verschenen met de overbekende opdracht, die in de verdienstelijke vertaling van Jaap van Gelderen aanvangt en eindigt, als volgt:

O ouder koningshuizen spruit, Maecenas,
Gij, èn mijn schutsel èn mijn zoet sieraad!

. . . . .

Mij maakt der hemelgoden één de lauwer
die dichterhoofden siert, de klimoprank;
mij zondert van 't gemeen het koele lommer,
van faun en nimf lichtvoet'ge reieklank,
wanneer Euterpe niet haar fluiten bergde en
Polyhymnie' is bereid ter luit.

— Wilt Gij dan mij een Zanger heten, 'k voel mij
geheven boven stargewelven uit.

Dit geluid echter vindt reeds aan het eind van het tweede boek zijn afsluiting in een zwanenzang, dien ik met bewuste reminiscenties aan Frederik van Eeden aldus zou willen weergeven:

Dra schiet met zeldzaam sterken vleugelslag
verheerlijkt deze zanger hemelwaarts,
hoog boven menschen en hun klein bestaan.
Maecenas, ik, uw laaggeboren vriend,
zal niet bedwongen worden door den dood,
noch door het zwarte water van de Styx.

Zie, op mijn beenen wordt de huid al ruw,
 van boven groeit al menig witte veer,
 met blanke pennen siert zich arm en hand.
 Een beter vlieger nog dan Icarus,
 zal ik de stranden van de wereldzee
 haast doen weergalmen van mijn zwanenzang.
 Mijn naam dringt door tot waar voor Rome's macht
 nog slechts een heimelijke vrees bestaat,
 mijn woord dringt door zoover als Rome's taal.
 Laat bij mijn heengaan, dat slechts schijnbaar is,
 geen treurlied klinken en geen jammerklacht.
 Hier is geen graf, hier is geen rouw vereischt.

Maar daarna opent het derde boek met zwaarder en forscher klank:

Niet voor het straatpubliek, dat ik verfoei!
 Knielt neer: ik zing een lied, nog nooit gehoord,
 ik, muzenpriester, voor een jong geslacht.

Niemand zal deze hooggestemde woorden uitsluitend tot de ode willen rekenen, waartoe zij behooren. Maar zij passen ook niet recht als inleiding op de zes Alcaeische liederen, waarmee de dichter op verzoek van Maecenas zich moest aanbevelen in de gunst van den oppermachtige, die sinds kort Augustus werd genoemd, en allerminst passen zij bij het slot daarvan :

Het tijdsverloop brengt alles tot verval.
 Der vader' en eeuw, slechter dan 't voorgeslacht,
 heeft ons al minder deugend voortgebracht,
 dra daalt ons kroost nog dieper ten verderve.

Wel wordt die sombere voorspelling eenigszins opgeheven door de eerste strophe:

Zelfs zonder schuld boet gij der vader' en schuld,
 totdat, Romein, in glorie zijn herrezen
 de tempels uwer goden uit hun puin,
 de beelden uwer goden uit hun stof.

Maar toch, wie begint met de plechtige verklaring, dat hij zingt voor een jong geslacht, eindigt niet met dit jong geslacht te doemen tot ondergang. Neen, als inleiding tot de zes politieke zangen past, veel beter dan de eerste, de tweede strophe van de eerste ode,

waarin waarachtige eerbied voor hem, wiens machtige arm vrede aan het rijk gebracht heeft en waarborgt, gepaard gaat met een waarschuwendende verwijzing naar hooger macht:

Als koningsmacht tot schrik voor slavenbende,
 zoo is voor koningsmacht de macht van Zeus,
 die zegevierend over de Giganten
 thans met zijn wenkbrouwboog het al beweegt.

Ook dit is nog te zwaar van klank om aanhef te zijn van deze ode alleen, die na een duizelingwekkende reeks van beelden tot illustratie der betrekkelijkheid en vergankelijkheid van al wat menselijk is, den staatsleider schijnt te bezweren de eerbiedige plichtplegingen van den dichter niet te beschouwen als een sollicitatie naar een hof betrekking:

Op rijkbeslagen jacht vaart dreigend mee,
 achter den ruiters galoppeert . . . . de Zorg.
 Als dan de smart niet wijkt voor marmerpraal,
 voor fijne merken wijn of dure zeep,
 wat zou ik dan tot afgunst van de straat
 in nieuwen stijl een hoog portaal gaan bouwen?
 Wat zou 'k voor mijn achterhoeksche hoekje
 dan weelde ruilen, die maar lasten brengt?

Maar de tweede strophe, die voor dit slot te verheven is, harmonieert volkomen met het geheel der zes oden, waarin de noodzaak een heilzame politiek niet slechts in groote lijnen maar ook in programapunten te verheerlijken, met een verblindende wisseling van dollen woordenvloed en strakke soberheid, als met een schitterend zwellen en spatten van zeepbellen, de onuitsprekelijke waarheid achter den onmisbaren schijn veilig en zwijgend laat voortbestaan en medewerken, nergens verrassender dan in de eerste zes strophes van de tweede ode, zooals eenigszins moge blijken uit mijn navolging:

Ontberingen gewillig te verdragen
 moet sterke knaap in strengen krijgsveld leeren
 en met zijn lans te paard ecu schrik en geesel
 voor Parthen worden, die den nek niet buigen.
 In 't vrije veld en 't barnen der gevaren
 moet hij zijn dagen slijten. Als dan eens
 de Grootvorstin van een vijandig land

hem van de tinnen harer burcht aanschouwt,
 dan zal zij, zal haar huwb're dochter klagen:
 „Och moge toch mijn princelijke bruigom,
 Zoo onervaren in 't soldatenleven,
 dien feilen leeuw in 't bloedtooneel ontwijken!”

't Is blijde roem voor 't vaderland te sterven.
 Ook hem die vlucht, haalt toch de dood wel in,
 genadeloos voor lafbeks rug en kuiten.

De geesteshoogheid, die geen zwichten kent,
 troont zonder smet of blaam en zwaait den sceppter,
 verheven boven volksgunst van den dag.

Die geesteshoogheid wint onsterfelijkheid,
 die zoekt den weg, waarlangs geen sterv'ling gaat;
 van 't laag gewoel en van den drassen grond
 wickt hij omhoog, de starren te gemoet.

De hoogmoedige bazuinstoot echter, waarmee het derde boek opent, bedoelt niet alleen de zes politieke oden, al toonen die den dichter op het toppunt van zijn kracht, maar zijn heele levenswerk, dat in dit boek zijn bekroning vindt en afgesloten wordt (III 30) met het zelfbewuste dichtersaf scheid, waarvan ik de aangrijpende woorden zoo vertolkt heb:

Daar staat mijn monument en tart het duurzaam brons,
 de koninklijke rust der hooge pyramiden,
 veilig voor regenvlaag en bulderenden storm,
 voor eindelooze reeks van snelgewiekte jaren.
 Nu leeft iets van mij voort, wat nimmer sterven zal.
 Het koele graf ten spijt zal jonge roem mij bloeien,
 zoolang een bedevaart opgaat ten Capitoel.

Daar, waar de Aufidus bruist langs de dorre velden,
 waar Daunus koning was in overouden tijd,
 daar, zal men zeggen, werd in nederigheid geboren,
 wie, machtig opgegroeid, het Oud-Aeolisch lied
 in Italiaansche taal het eerst heeft nagezongen.

Muze, aanvaard een trots, waarvoor geworsteld is,
 en kroon uw trouwen knecht met onverwelkbren krans!

Den Haag.

A. RUTGERS VAN DER LOEFF.

Horatius en Vergilius

De viering van Horatius' oosters geboortedag, vijf jaar na de herdenking van Vergilius' bimillennium, leidt als vanzelf tot de vraag: hoe was hun wederzijdsche verhouding? Waren zij bevriend en wisten zij elkanders talent te waardeeren? Voor de beantwoording van die vraag ontbreekt het ons niet aan gegevens en natuurlijk is dat antwoord al herhaaldelijk geformuleerd. Wij moeten er ons toe bepalen, de voornaamste feiten in het geheugen der lezers terug te roepen, om daarna te trachten één der factoren, die de onderlinge verhouding der beide dichters beheerschte, zuiverder te waardeeren dan tot nu toe geschiedde.

In het voorjaar van 38 v. C. werd Horatius door Vergilius voorgesteld aan Maecenas en binnengeleid in den dichterkring, verzameld rondom den merkwaardigen edelman, wiens naam in heel de beschaaftde wereld voortleeft als betiteling van beschermers der kunst,

Sat. I 6, 54 vlg.:

Nulla etenim mihi te fors obtulit; optimus olim
Vergilius, post hunc Varius dixere quid essem.

„Immers het was volstrekt geen toeval, dat u met mij in aaraking bracht: indertijd waren het mijn beste vriend Vergilius en na hem Varius, die u vertelden wat men aan mij had.”

In zijn later leven heeft Horatius alle reden gehad, voor deze vriendendienst uiterst dankbaar te zijn; dat hij voor den vijf jaar ouderen Vergilius een tot vereering neigende vriendschap koesterde, zegt het epitheton *optimus*.

Er zijn in beider jeugdwerk plaatsen, die op wederzijdschen invloed schijnen te wijzen, zonder dat het in elk geval mogelijk is, met absolute zekerheid den navolger aan te wijzen. Er is ongetwijfeld verwantschap tusschen Horatius' tweede Epode, naar welker aanvangswoorden wijlen Hartman zijn boek 'Beatus ille' betitelde, en anderzijds zoowel Vergilius' Culex als het 4^e boek der Georgica; niet onwaarschijnlijk is Tenney Franks¹ meening, dat de Epode in tijdsorde tusschen Culex en Georgica instaat, m. a. w. dat eerst Horatius zijn vriend door navolging een hulde bracht en daarna V.

¹ Vergil, a Biography, Oxford 1922 p. 30; 142 vlg.

dit compliment beantwoordde. Belangrijker nog is de overeenkomst tusschen Vergilius' 4^e Ecloga vs. 21 vlg.

*Ipsae lacte domum referent distenta capellae
ubera, nec magnos metuent armenta leones.*

en Horatius' 16^e Epode vs. 49 vlg.

*illic iniussae veniunt ad mulctra capellae
refertque tenta grex amicus ubera*

en *ibid.* vs. 33:

credula nec ramos timeant armenta leones.

Over de vraag, wien van beiden hier de prioriteit toekomt, is veel geschreven; wij kunnen ze binnen dit bestek niet behandelen en merken slechts op, dat o. i. F. Kampers het bewijs geleverd heeft, dat Horatius de navolger is,¹ — maar dan ook niet alleen navolger, doch tegelijk criticus; we komen daarop terug. Overigens is deze verhouding ook a priori waarschijnlijker: Horatius, hoewel hij zich steeds en in alles een zelfstandig oordeel heeft voorbehouden, ziet toch met bewondering tot zijn ouderen vriend op als tot een autoriteit. Omstreeks het jaar 35 — de *Bucolica* waren dus verschenen, maar met de *Georgica* was Vergilius pas begonnen — noemt H. hem te midden van andere dichters, die ieder op hun terrein den eersten rang innemen, als hét voorbeeld voor bucolische poëzie; *Sat.* I zo, 44 vlg.:

molle atque facetum

Vergilio adnuerunt gaudentes rure camenae:

„aan Vergilius verleenden de Muzen der *Bucolica* genadiglijk de bekoring van teederheid en bevalligheid”.

En in dezelfde satire, vs. 81, treffen wij Vergilius' naam aan onder die van hen, op wier gunstig oordeel Horatius verklaart uitsluitend prijs te stellen.

Reeds zagen wij, dat niet enkel bewondering voor Vergilius' talent Horatius' verhouding tot hem bepaalt: ook eerbied voor zijn karakter komt bij hem tot uiting. Duidelijk blijkt dat ook *Sat.* I 5, 40 vlgg. In de bekende beschrijving van een reis van Rome naar Brindisi, in het gevolg van Maecenas door den dichter gemaakt,

¹ Hist. Jahrb. 1915 p. 240 vlg.; vgl. Norden, Die Geburt des Kindes p. 62

wordt verhaald, hoe onderweg te Sinuessa Vergilius en twee andere vrienden (de latere uitgevers der Aeneïs) zich bij het gezelschap aansloten:

Plotius et Varius Sinuessae Vergiliusque
occurrunt, animae quales neque candidiores
terra tulit neque quis me sit devinctior alter.

„Te Sinuessa kwamen ons Plotius, Varius en Vergilius tegemoet, mannen, zoo gaaf van karakter als men ter wereld niet vindt, en met wie ik door de innigste vriendschap verbonden hoop te blijven”.

Nauw sluit zich hierbij aan *Od.* I 3. Vergilius gaat een reis naar Athene maken, en in een zgn. „propempticon” spreekt H. de hoop uit, dat hij behouden overkomen zal. Er is geen reden om, gelijk men wel gedaan heeft, hier aan een anderen Vergilius te denken; anderzijds is het om meer clan één reden uitgesloten, dat hier sprake zou zijn van ‘s dichters laatste reis in 19 naar Griekenland, van welke hij niet levend terugkeerde. De tweede strofe luidt:

(„Mogen de goden je veilig geleiden,”)
Navis, quae tibi creditum
debes Vergilium finibus Atticis:
reddas incolumem precor
et serves animae dimidium meae.

„vaartuig, dat borg hebt te staan voor de overkomst van den je toevertrouwden Vergilius in het Attische land; breng hem veilig over, bid ik je, en draag zorg voor het leven van mijn tweede ik”.

Merkwaardigerwijze vinden wij een zoo persoonlijke vriendschapsuiting in het latere werk van Horatius nergens meer. Tweemaal, *Epist.* II 1, 247 en *Ars Poet.* 55 noemt hij hem eershalve, in één adem trouwens met Varius, en erkent zijn verdiensten als episch dichter. Met die korte en incidenteele uitingen van objectieve waardeering loopt het af. Speciaal heeft het de aandacht getrokken, dat in de *Ars Poetica*, die toch een theorie der dichtkunst wil geven, Vergilius’ naam verder niet genoemd wordt op plaatsen, „wo gerade er so beispielhaft war wie kein zweiter Römer.”¹ Hier evenwel zal

¹ O. Immisch, Horazens epistel üb. d. Dichtkunst, 1932 p. 7.

de oplossing wel liggen in de richting, vooral door Immisch voorgestaan, dat de *A. P.* nog tijdens het leven van Vergilius gedateerd moet worden en de Aeneïs nog niet uitgegeven was.

Evenwel, ook dan nog blijft het opvallend genoeg, dat in Horatius' later werk Vergilius een zoo onbeteekenende rol speelt: wij hebben toch bewijzen te over, dat de Aeneïs al lang vóór de uitgave het onderwerp van gesprek was te Rome, dat verscheiden boeken door den dichter al waren voorgedragen, en dat Horatius als lid van Maecenas' kring behoorlijk op de hoogte moet geweest zijn. Wij zoeken dan ook de verklaring in een zekere verwijdering, die tusschen beide dichters ontstaan zal zijn vermoedelijk juist in verband met de Aeneïs. Hun karakter en levensbeschouwing liep nl. nogal uiteen. Vergilius, die zich aanvankelijk tot het Epicureïsme aangetrokken voelde, neigde later veel meer tot de Stoa over; hij is romanticus en optimist. Horatius heeft voor de beginselen der Stoa zekere waardeering, maar blijft in zijn hart Epicureeër; hij is scepticus en pessimist.

Indertijd trachtten wij aan te toonen,¹ dat het *pietas*-begrip, zooals het de Aeneïs beheerscht, aan Cicero ontleend is en zeggen wil: de gehoorzame plichtsbetrachting van den enkeling jegens de godheid, waardoor hij er toe komt het eigenbelang achter te stellen bij het heil der *respublica*. Toen reeds wezen we er op,² dat ook Horatius de *pietas* huldigt, maar in Epicureïschen zin, als de gemoedsrust, die voortspruit uit de juiste opvatting omtrent de goden. En wij onderstelden, dat in *Od.* III 3, 58, waar Juno de Romeinen waarschuwt om niet *nimum pii*, „in al te groote piëteit”, de stad Troje weer op te bouwen, een toespeling was gelegen op hetgeen Horatius in Vergilius zag als piëteitsfanatisme. Het is een dergelijke houding als die o. i. H. in de reeds genoemde 16^e Epode aanneemt, waar hij met zekere ironie zinspeelt op de romantische heilswachtingen der 4^e Ecloga en zegt: zulk een heil zal voor Rome en Italië nooit dagen; wie het toch vinden wil, dient wel op zoek te gaan naar de eilanden der gelukzaligen aan het eind van de wereld.

De genoemde opvatting aangaande *nimum pii* kan nu, zoo meenen wij, door andere plaatsen nog bevestigd worden. In *Od.* IV 7, 14 vlgg.:

¹ *Pietas*, rede, Groningen 1924.

² t. a. p. p. 21.

nos ubi decidimus
quo pius Aeneas, quo dives Tullus et Ancus,
pulvis et umbra sumus

„wanneer wij zijn heengegaan naar dezelfde plaats als de pieteit-volle Aeneas, als de rijke Tullus en Ancus, dan zijn wij stof en schim”,

geeft de groote meerderheid der handschriften, waaronder de allerbeste, *p i u s Aeneas*; niettemin volgen sommige uitgevers de andere lezing *pater Aeneas*. Wickham doet dat, omdat „as the more habitual Virgilian epithet, the latter is the more likely to have been substituted.” Dit argument is onjuist, beide epitheta komen 18 maal voor.¹ Heinze gebruikt een ander argument: „die *pietas* hat als solche mit der Königswürde nichts zu tun.” Neen, maar wel met den dood — in dien zin dat, gelijk H. herhaaldelijk verzekert, de *pietas* in 't minst niet baat tegen de ‘necessitas moriendi. Dat zegt hij nog in dezelfde Ode, vs. 23 vlg.: (als ge eenmaal gestorven zijt) ‘non, Torquate, genus, non te facundia, non te / restituet pietas’; evenzoo in den aanhef der bekende Postumus-ode (II 14) :

Eheu fugaces. Postume Postume,
labuntur anni, nec pietas moram
rugis et instanti senectae
adferet indomitaeque morti.

Wij beschouwen dan ook dit *pius Aeneas* als het eerste ons overgeleverde citaat uit de Aeneïd, dat ironisch bedoeld is: ondanks al zijn hooggeprezen piëteit is ook Aeneas tot zijn vaderen verzameld en is hij nu stof en asch.

Een andere plaats, die de aandacht vraagt, is *Od.* I 24, 9 vlgg. De dichter Quintilius Varus is gestorven, H. betreurt hem en zegt o.m.:

multis ille bonis flebilis occidit,
nulli flebilior quam tibi, Vergili.
tu frustra pius, heu, non ita creditum
poscis Quintilium deos.

„hij stierf, beweend door vele goeden, maar door niemand meer beweend dan door u, Vergilius. Gij, in uw ach! vruchteloos

¹ *pater Aeneas* I 580; 699; II 2; III 716; V 348; 461; 545; 700; 827; VIII 28; 115; 606; IX 172; XI 184; 904; XII 166; 440; 697. *pius Aeneas*: I 220; 305; 378; IV 393; V 26; 286; 418; 685; VI 9; 176; 232; VII 5; VIII 84; IX 255; X 591; 783; 826; XI 170.

piëteit, vraagt Quintilms van de goden op, dien ge hun niet in dien zin aanbevolen had.”

De ode dateert uit 24 of 23 en vormt, als wij wel zien, in de verhouding tusschen V. en H. zoowat de grens der twee perioden, waarvan wij spraken. Dat in de woorden *frustra pius*, voorafgegaan door het nadrukkelijke *tu*, een zekere pointe ligt, is den commentatoren niet ontgaan, maar in hun verklaring loopen zij nog al uiteen. Wij meenen, dat ook hier een toespeling ligt — niet hatelijk, eer in sarcasme, dat meer het subject dan het object treft — op het verschil in levensbeschouwing: „gij, wien al uw piëteit toch ook niets baat”.

Horatius is een van degenen, die wars zijn van alles, wat gelijkt op — maar niet conform is aan — datgene, waarnaar zij hunkeren.

Utrecht.

H. WAGENVOORT.

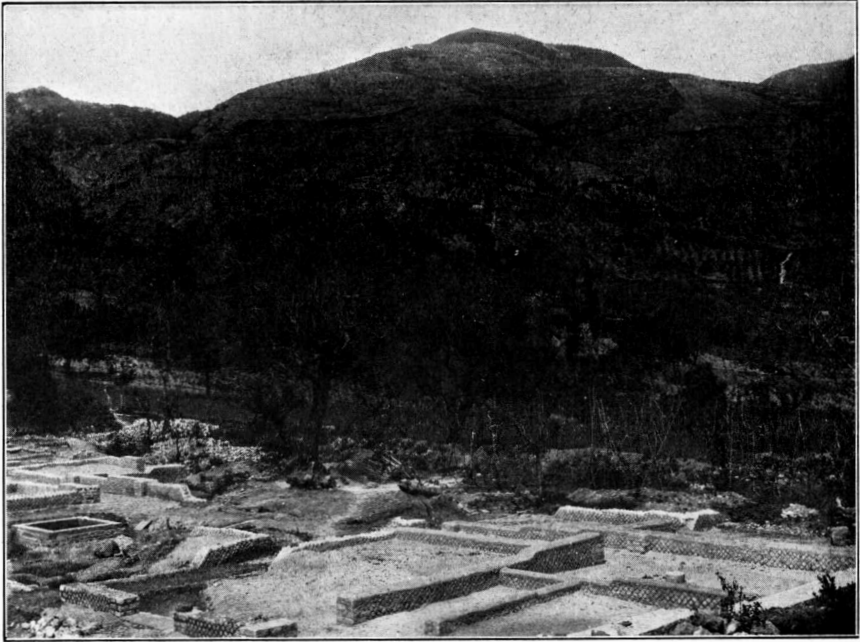
Horatius' villa

Er zijn menschen, die twijfelen aan de juistheid van de identificatie van Horatius' „Sabinum” met de weinig indrukwekkende bouwvallen, welke, een twintig kilometer achter Tivoli, liggen aan den voet van den het plaatsje Licenza dragenden heuvel. Zij vinden het dus dwaasheid, dat de Italiaansche regeering bij herhaling niet onbelangrijke bedragen besteed heeft aan de opgraving en de conservatie van die lage muurtjes van heusch niet bekoorlijk aspect.

Veel talrijker zijn echter de overtuigden, die niet gelooven kunnen, dat al de door Horatius gegeven details louter inkleeding zouden zijn van het dwepen met de natuur waartoe volgens de sceptici alle dichters toen verplicht waren en de zoo vaak en sterk uitgesproken afkeer van het stadsleven pure veinzerij. De situatie immers komt te merkwaardig precies overeen met de aanwijzingen der gedichten. Het dal van de Licenza — een heel klein bij riviertje van den naar onze begrippen ook al onbeteekenenden Anio — ligt werkelijk besloten tusschen rustig golvende bergruggen¹ en in zijn toegang dringt slechts op het middaguur van zomerdagen de zon door.² Omdat de vallei Noord-Zuid loopt worden de Westelijke heuvels 's morgens, de Oostelijke 's avonds gekoesterd. Wie aan het Noorde-

¹ Continui montes, Horatius, *epistulae*, I, 16. 5.

² Opaca valle, *ibidem*.

Het eind van het dal van de Licenza.
Op den voorgrond do bouwvallen van de villa van Horatius.

Danseres.

Minerva.

Dichter met cither.

lijk eind staat, bij Horatius' landhuis, noemt het Westen rechts, het Oosten links, zoals de dichter doet.¹ Horatius' invitatiebriefje aan de luchthartige Tyndaris maakt wel is waar sterk den indruk een navolging te zijn van Hellenistische mondaniteit, maar enkele trekjes passen toch op de realiteit: de Noordwestelijk van de villa liggende bergrug waarvan de hoogste top nu Monte Gennaro heet beschut werkelijk in den namiddag het Licenza-dal tegen de dan juist zoo onaangenaam schroeiende zon² en houdt allicht dikwijls den scirocco tegen, die zijn regenvlagen³ over de vlakke om Rome onbelemmerd uitzwaait. Het tegenwoordige Licenza, dat toen Ustica geheeten schijnt te hebben, ligt als een rustende tegen de heuvelhelling⁴. Een koele bron bevindt zich bij de villa waarvan de bewoners van deze en van het dorp natuurlijk gebruik maakten omdat ze, evenmin als mi welk Italiaan ook, uit open beken of rivieren drinken wilden.⁵ Horatius schijnt dan ook de „Licenza” slechts benut te hebben om in den zomer een frisch bad te nemen.⁶ Later kon dan het uit de badkamers verder stroomende water de landerijen drenken van het Oostelijk van het dal op winderigen heuvel liggend Mandela, waar „verweerde” menschen wonen.⁷ De vijf pachters, die Horatius' „landgoedje” bebouwen plegen, naar Varia — het tegenwoordige Vicovaro — ter markt te gaan.⁸ Voor tijdgenooten die de omgeving kenden was de aanduiding: „achter het bouwvallig tempeltje van Vacuna”⁹ ongetwijfeld duidelijk. Wij weten al van den renaissance-tijd af door het ter plaatse vinden van een inscriptie uit Vespasianus' tijd,¹⁰ die van de herstelling van een tempel van Fortuna — door Varro met Vacuna geïdentificeerd — spreekt, dat de oud-Sabijnsche godin een woonplaats had in Rocca-giovane, het dorpje, dat men links op de hoogte ziet als men naar

¹ ut veniens dextrum latus adspiciat sol,
Laevom discedens curru fugiente vaporet, *ib.* 6—7.

² Igneam aestatem, Horatius, *carmina* I, 17. 2.

³ Pluvios ventos, *ib.* 4.

⁴ Usticae cubantis, *ib.* 11.

⁵ Pons etiam rivo dare nomen idoneus, ut nec
Frigidior Thraecam nec purior ambiat Hebrus,
Infirmo capiti fluit utilis, utilis alvo. *epist.* I, 16. 12—14.

⁶ Me quotiens reficit gelidus Digentia rivos. *epist.* I, 18. 104.

⁷ Quem Mandela bibit, rugosus frigore pagus, *ibid.* 105.

⁸ Vilice silvarum et mihi me reddentis agelli,

Quem tu fastidis, habitatum quinque focus et

Quinque bonos solitum Variam dimittere patres, *epist.* I, 14. 1—43.

⁹ Haec tibi dictabam post fanum putre Vacunae. *epist.* I, 10, 49.

¹⁰ *Corpus Inscriptionum Latinarum XIV* 3485.

Horatius' villa wandelt. Of de paar zuilentrommels die er aan de straat liggen eens deel uitmaakten van Vespasianus' bouw kunnen we niet uitmaken.

Het lijkt toch bijna ondenkbaar, dat al die zoo prachtig kloppende bizonderheden misleidend zouden zijn en ontsproten aan bucolisch geïnfecteerden navolgingszin. We kunnen niet anders dan Holstenius¹ gelijk geven wanneer hij tegen het gezag van Cluverius in het dal van de Licenza aanwijst als Horatius' schuilplaats tegen het vermoeiend mondaine gedoe.

Ook wat deze begeerte naar rust en stilte aangaat hoeven we niet aan de oprechtheid van den dichter te twifelen. Sedert Maecenas hem zoo rijk bedacht heeft noodigt hij wel van tijd tot tijd kennissen uit hem de eer van een bezoek te gunnen, maar als het werkelijke invitaties betreft, niet gefingeerde als die aan „Tyndaris”, waar schuwte hij hen uitdrukkelijk, dat ze eenvoud voor lief zullen moeten nemen. Wat die doorgaans aan groote weelde gewende heeren en dames wellicht liever niet deden en dus de uitnoodiging afsloegen . . . tot groot genoegen van den dichter.

Wanneer we na willen gaan of Horatius recht had van zijn goed alleen met verkleinwoorden te spreken² moeten we niet van onze begrippen van bungalows en kampementen, zelfs niet van optrekjes of villatjes, uitgaan maar denken aan de parken, kasteelen, eigen steden van de grooten van dien tijd. Daarbij vergeleken waren het eikenboschje om de bron, de korenakker, de aanplantingen van wijn en olijven, de weiden met hun veestapel armoe, was het huis met zijn nauwelijks tien kamers een bekrompen stulpje.

Het lijkt onbegrijpelijk, dat Maecenas zich afgegeven zou hebben met het inrichten van zoo'n op eigen bedrijf en autarkie berekende middelsoorthoeve en daarna de exploitatie er van toevertrouwd aan een dichter-vrijgezel van niet boersche afkomst als Horatius was. De opgravingen hebben ons uit die moeilijkheid gered. Ze bewezen dat het complex grootendeels al bestond vóór Maecenas' gunsteling het betrok. De muren van het hoofdgebouw zijn namelijk gebouwd in een trant, die in den tijd van Sulla, omstreeks 80 vóór Christus, de gebruikelijke maar vijftig jaar later — toen Ilomtius naar zijn Sabinum trok — door een zorgvuldiger manier vervangen was. We hebben dus te doen met een van de op zelfstandig bestaan

¹ L. Holstenius, *Annotationes in Cluverii Italiam*, Rome 1666, blz. 106—107.

² Horatius, *satirae* II, 6. 1: *modus agri non ita magnus*, II, 3. 10: *villula*, *epist* I, 14. 1 (= *sat.* II, 6.9): *agelli*, *epist.* I, 14. 23 (= *sat.* II, 6.8): *angulus*.

berekende boerderijen welke de eerste alleenheerscher in Rome aan zijn officieren en soldaten schonk om hen voor hun trouwe diensten in den strijd om de macht te beloonen.

Op vele plaatsen in de „Campagna” om Rome treft men muurtjes aan in de techniek van Sulla’s tijd; soms blijken ze opgelapt te zijn in dien van Caesar — weer een veldheer, die vele oudgedienden een onbezorgden ouden dag bezorgen moest — maar meestal schijnen ze slechts één geslacht lang onderhouden, dus bewoond geweest te zijn. De veldtochten van Caesar en later de verfraaiing van de hoofdstad door Augustus lokten blijkbaar de toch al weinig hokvaste oudstrijders of wel hun zonen weg van wat ze als een ballingsoord, hoogstens als een vergulden kooi beschouwden. Het moet dus Maecenas niet moeilijk gevallen zijn een van die naar het mondaine leven hakende eigenaars zijn niet meer gewaardeerde hoeve voor een appel en een ei af te koopen. Omdat Horatius juist naar de dorren vroegeren bewoner verafschuwde eenzaamheid snakte waren twee menschen met één transactie geholpen.

Maar hoe bucolisch dan ook aangelegd, een boer was Horatius niet: zonder eigen badkamers wenschte hij het niet te stellen. Daarom vonden de oudheidkundigen twee kamers met watertoevoer en stookgelegenheid als onregelmatig aanhangsel tegen het oorspronkelijk gebouw aangeplakt. Hun muren vertoonen de betere techniek van Augustus’ tijd!

Ook later nog blijkt om de oude wanden heen en er tusschen in wat meer luxe aangebracht te zijn: de badinrichting breidde zich uit en in den tuin werd een tamelijk gecompliceerd aquarium gebouwd. De metseltechniek van deze toevoegsels doet vermoeden, dat we hier te doen hebben met een natuurbeminaar uit de eerste helft van de tweede eeuw na Christus. Toen is de villa dus weer bewoond geweest. Merkwaardigerwijze echter vertoonen alle uit den bouwval te voorschijn gekomen stukjes wandbeschildering den stijl van den Augusteïschen tijd, niet dien van twee eeuwen later. De levensbeschrijving van Horatius, die men aan Suetonius toeschrijft, vertelt,¹ dat de dichter Augustus tot zijn universeel erfgenaam benoemde. Heeft deze keizer het landhuis in zijn oorspronkelijken toestand gelaten en hebben zijn opvolgers eenzelfde piëteit

¹ A. Reifferscheid, C. Suetoni Tranquilli praeter Caesarum libros reliquiae Lipsiae, 1860, bl. 48: decessit . . . LVII aetatis anno, herede Augusto palam nuncupato, cum urgente vi valitudinis non sufficeret ad obsignandas testamenti tabulas.

betracht als waarmee men bijvoorbeeld de Charmettes bij Chambéry, de plek waar Rousseau zijn eenige gelukkige jaren sleet, voor het nageslacht ongerept bewaarde ?

Horatius was heusch geen beeldenstormer als Rousseau maar juist daarom zal Augustus van hem gehouden hebben: in zijn onderdanen waardeerde hij ongetwijfeld de *aurea mediocritas*¹ en het streven naar gemoedsrust² waarop zijn vriend zich zoo ijverig toeleigde.

Alleen met het dichten was het Horatius bittere ernst: onvermoeid ciseleerde hij aan zijn juweeltjes van vormkunst. Vinden we daarom op de wanden van de boerderij, die hij het eerst door beschrijving een fatsoenlijk aanzien gaf, een bezielde dichter met zijn cither, een bekransde Dionysos, een statig danseres en . . . . een Minerva weergegeven?

Rome.

H. M. R. LEOPOLD.

---

¹ Horatius, *carm.* II, 10. 5.

² *Aequom mi animum ipse parabo* (*epist.* I, 18. 112); *nil admirari* (*epist.* I, 6. 1) enz.